

В. О. Зубов
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Запорізького національного університету

ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СВІТУ: СУБСТАНЦІЙНІ ЗАСАДИ

Сучасні зміни світового соціального простору свідчать про виникнення нових контурів світової спільноти. Стало зрозумілим, що архітектоніка світового простору віддзеркалює нові центри сили й артикулює нові ціннісно-сміслові парадигми соціального розвитку. Фактом є поява нових локомотивів світового розвитку. Серед них можна виділити такі мега-країни, як Китай, Іран, Індія, Бразилія, Нігерія, а також відносно невеликі, але впливові країни – такі, як Катар, ОАЕ, Малайзія, Сінгапур. Це актуалізує вивчення субстанційних засад становлення нового формату світу й доктринального обґрунтування цього процесу. Саме цим питанням і присвячена стаття. Зазначимо, що дотичними до досліджуваної проблеми є наукові розвідки О. Дугина [1], В. Желтова та М. Желтова [2], Л. Зубкевич [3], Л. Іноземцова [4], Т. Карадже [5], Дж. Коткін [6] Л. Кривеги й К. Сухаревої [8], М. Назарова [10], А. Уткіна [11] та інших. Спираючись на доробок попередників, розглянемо підходи до тлумачення *субстанційних засад* розгортання нового формату світу.

Субстанція (лат. substantia – сутність; те, що лежить в основі) є філософською категорією класичної раціональності для позначення об'єктивної реальності в аспекті внутрішньої єдності всіх форм її вияву й саморозвитку. Субстанція незмінна, на відміну від перманентно мінливих властивостей і станів: вона є те, що існує в самому собі та завдяки самому собі. Субстанція не може й не повинна мати сторонньої щодо себе діючої сили. Традиційно прийнято виділяти два основних види субстанцій – Дух і Матерія – і три основні позиції щодо їх субординації – монізм, дуалізм, плюралізм. Які ж основні підходи до трактування субстанційної основи нового світового порядку?

Перший підхід виділяє *релігійно-етнічну основу* формування нового світового порядку. Найбільш чітко й обґрунтовано такий підхід сформульований Джоелом Коткін (Joel Kotkin), професором Університету Чепмена (Chapman University), Каліфорнія. Він уважає, що родоплемінні зв'язки – расові, етнічні та релігійні – стають важливішими за кордони, які завжди визначаються політикою. У ХХІ ст. в усьому світі відбувається відродження родоплемінних зв'язків, і це призводить до створення більш складних глобальних альянсів. Джоел Коткін указує на те, що там, де колись кордони визначала дипломатія, сьогодні історія, расова й етнічна належність, а також культура ділять людство на нові угруповання, що динамічно розвиваються [6]. Значення релігійно-племінного фактора особливо значно в країнах Близькосхідного регіону. Так, після повалення режиму Каддафі Лівія опинилася в центрі міжплемінних розборок із приводу справедливого розподілу доходів від продажу нафти. У привілейованому становищі разом із приходом Каддафі до влади, тобто протягом 42 років його правління, були три великі племена на Заході Лівії. Насамперед, це племя самого Каддафі – Кадаффі. Однак основні нафтові поля та відповідна інфраструктура розташовані на Сході країни, у регіоні з найбільшим представництвом в етнографічному стосунку. Тут живуть понад сто арабських і арабо-берберських племен, тоді як західніше й південніше Тріполі проживають представники лише трьох племен. У місцях розселення відомого племені Туарегів на заході Лівії нафтових полів узагалі немає. Отже, обділеними в розділі доходів від продажу нафти вважали себе 85–90 відсотків племен, що населяють Лівію. Їм було за що битися з режимом Каддафі. Протистояння в громадянській війні йде між Заходом (Тріполітанія) і Сходом (Кіренаїка) Лівії, та й інші країни (переважно європейські) захищають своє право на володіння частки експортної могутності країни.

Західні племена завжди були опорою Каддафі, а східні були відлучені від влади й дискриміновані. Нерозмірність у розподілі нафтових прибутків і досі провокує ворожнечу між племенами Лівії. Поняття рівності, свободи, справедливості розуміються по-різному представниками різних племен, серед яких є представники знедолених племен, що відчують почуття помсти. У результаті чинна лівійська влада втратила контроль над деякими регіонами в країні. Зазначимо, що досягнення компромісу в результаті переговорів характерно лише щодо розвинених суспільств, із цивільно-правовими традиціями, прагненням до централізації. Компроміс передбачає припинення бойових дій, амністію і проведення загальних виборів, підсумки яких визнають усі учасники конфлікту. По суті, це відновлення централізованої держави в Лівії, яка пережила децентралізацію. Однак у Лівії переговори й політичне врегулювання конфлікту на вищевказаних умовах поки що не можливі. Місцевими жителями демократія (яку Захід приніс у країну) розуміється як повернення в епоху до правління полковника Каддафі, що передбачала повну атомізацію влади в країні, коли племена самі дбали про себе, а король Ідріс був лише номінальним правителем країни. Тому минуло вже майже 5 років із моменту повалення Каддафі, а в «демократичну» Лівію ніяк не прийде порядок: племінне ополчення по всій країні бере під контроль важливі з економічного погляду об'єкти, займається організованим рекетом (якщо проти Каддафі воювало 30 000 ополченців, то зараз у 5,5-мільйонній країні їх налічується майже 250 000). Оскільки суспільство в Лівії не цивільне, а кланово-племінне, то ніякого «об'єднання знизу» найближчим часом не передбачається, бо населення загалом ставить інтереси клану та свого племені вище за інтереси держави. Уважається, що централізація держави й наведення порядку в країні можливі лише через появу сильного лідера з диктаторськими методами ведення внутрішньої політики, який поставить на перше місце порядок і безпеку, розжене племінну вольницю та силою возз'єднає Лівію, або це саме можливо через зовнішню інтервенцію [9]. Зазначимо також особливу роль релігійно-племінного чинника в сучасних процесах в Іраці, Ємені, Афганістані, Сирії тощо. У європейському регіоні на сучасному етапі характерним є посилення націоналістичних і консервативних гасел. Отже, згідно з таким підходом, національні (етнічні, племінні) та релігійні автономії будуть головними елементами світових конструкцій.

Другий підхід виходить із того, що *глобалізація* лежить в основі переформування світу у ХХІ ст. [3; 4; 11]. Глобалізація як масштабний процес усесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції та уніфікації формує новий мережевий соціальний простір. Основним наслідком цього є світовий поділ праці, міграція (і, як правило, концентрація) у масштабах усієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення й злиття культур різних країн. Це об'єктивний процес, який має системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства, лежить в основі формування нового світового порядку. У результаті глобалізації світ стає більш пов'язаним і більш залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається як збільшення кількості спільних для груп держав проблем, так і розширення кількості й типів суб'єктів, що інтегруються. Погляди на витоки глобалізації є дискусійними. Історики розглядають цей процес як один із етапів розвитку капіталізму. Економісти ведуть відлік від транснаціоналізації фінансових ринків. Політологи роблять акцент на поширення демократичних інститутів. Культурологи пов'язують вияв глобалі-

зації з вестернізацією культури, включаючи американську економічну експансію. Є інформаційно-технологічні підходи до пояснення процесів глобалізації. Різняться політична та економічна глобалізація. Як суб'єкт глобалізації виступає регіоналізація, що дає потужний кумулятивний ефект формування світових полюсів економічного й технологічного розвитку.

Третій підхід – *інтереси* визначають конфігурацію світу у XXI ст., насамперед економічні. Дійсно, ми живемо в умовах фінансової цивілізації, і монетарний інтерес визначає сьогодні, у кінцевому підсумку, усе у світі. Вартість бареля нафти стає важливим чинником щодо стабільного функціонування країн і регіонів. Економічна доцільність визначає появу нових об'єднань країн, які, щоб мати конкурентну перевагу й додаткові ресурси для посилення свого потенціалу, будують міжконтинентальні блоки, як, наприклад, БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР) або ШОС – Шанхайська Організація Співробітництва, що включає Росію, Китай, Казахстан, Таджикистан, Киргизію та Узбекистан. Так, загальна територія країн, що входять до ШОС становить 30 млн км², тобто 60% території Євразії. Її сукупний демографічний потенціал – четверта частина населення планети (загальна кількість населення країн-учасниць Шанхайської організації співробітництва 1 млрд 455 млн чоловік), а якщо врахувати разом із населенням Індії та інших країн-спостерігачів, то кількість жителів країн, що мають прямий стосунок до ШОСу, буде перевищувати половину всього населення земної кулі, а економічний потенціал включає найпотужнішу після США китайську економіку. Головними завданнями організації є зміцнення стабільності й безпеки на широкому просторі, що об'єднує держави-учасниці, розвиток економічного співробітництва, енергетичного партнерства, наукової та культурної взаємодії, боротьба з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом, наркотрафіком [11]. У разі ШОС немає очевидних передумов для співробітництва, але є *перетин інтересів*, а цementsуючим чинником є протистояння країн Центральної Азії, а також Росії й Китаю політиці США. Невдоволення нових об'єднань країн світовим домінуванням США викликає появу закликів до реорганізації міжнародної фінансової системи, яка надає особливі переваги Сполученим Штатам. Дійсно, хоча ця система не задовольняє багатьох, зміни в ній будуть повільними, бо Китай, Бразилія, Росія зберігають значну частину своїх фінансових активів у доларах у фінансових установах США.

І, нарешті, *четвертий підхід* до розуміння субстанціональної основи ґрунтується на *кризі* як причині виникнення нового світового порядку [7]. Уважається, що сучасна економіка будеться на довірі та мистецтві створювати фінансову звітність для ствердження своєї позиції в складній мережі фінансових відносин. Однак довіра, підкріплена рейтингом фіктивних (надутих) «фінансових імперій», не є надійною опорою для реальної економіки. Логіка такого розвитку зробила необхідним кризу як вихід із ситуації, коли виникає реальна загроза отримання прибутку [7]. В основі сучасної світової фінансово-економічної кризи лежить зменшення обсягу приросту попиту стосовно приросту капіталу, що призвело до зменшення прибутку. А це – основа й бог економічної діяльності. Раніше одним зі способів вирішення системної економічної кризи був вивіз капіталу на ще неосвоєні території. Цей спосіб неминуче викликав гостру конкуренцію не лише за ринки збуту товарів, а й за ринки вивозу капіталу, завершився спочатку першою, а потім і другою світовими війнами. Рух кожної країни по шляху науково-технічного розвитку вимагав розширення ринків збуту своєї продукції, що штовхало країни до нових об'єднань і правил життєдіяльності. На сучасному етапі неможливість розширити ринки збуту штовхнула соціальних суб'єктів розвиватися шляхом збільшення ефективності споживання кожного учасника доступних ринків. Реалізація цього плану здійснювалася й за рахунок роздування «фінансових бульбашок», тобто різкого збільшення частки фінансових активів у загальному їх обсязі. З цієї причини

частка прибутку корпорацій, отримана за рахунок фінансового сектора, стала з початку ХХІ ст. різко зростати. Саме тому відбулася суттєва трансформація світової системи капіталізму, перехід його до фінансової економіки. Наслідками фінансової економіки стало існування впродовж кількох десятиліть економіки в умовах постійного завищеного попиту, який створив під себе відповідну систему запитуваних споживачем благ – як матеріальних, так і послуг. Тим самим стався «перекіс»: значна частина економіки існує тільки завдяки позаекономічному емісійному стимулюванню попиту. Це призвело до появи в передкризові роки в усьому світі безлічі нових банків, що існували за рахунок кредитів, яких не брали хіба що діти й пенсіонери. Виникла віртуальна економіка, віртуальні гроші, віртуальне підприємництво. У цьому сенсі це дійсно перериває руйнівну дію колишньої організації соціального простору, лежить в основі переоформлення світових економічних і політичних процесів. На сучасному етапі криза зумовлена також упровадженням санкційної практики, що викликає феномен імпортозаміщення. Криза додає «свіжої крові», тобто породжує велику кількість творчої різноманітності в усіх сферах життєдіяльності суспільства й людини. Кризисний стан суспільства активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм раціонального вирішення проблем. Можливо, необхідні періодичні потрясіння, які б повертали з ейфорії «легкого життя» на «тверду землю». Криза є таким видом сучасної війни, яка є закономірним або збалансованим кроком до нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку, сутність якого залишиться тією самою: гроші, прибуток, влада [7].

Можна стверджувати, що світовий порядок, що склався після Тегерана, Ялти, Потсдама та Гельсінкі, демонтований основними гравцями на світовій арені. Жодна зі сторін уже не може намагатися «працювати» з іншою не «домовляючись», а тільки «вимагаючи, указуючи й наполягаючи на виконанні». Безсумнівно, глобальна ситуація нині складається так, що перед «світовими гравцями» існує дуже проста альтернатива: за нинішнього стану справ треба або воювати, або «домовлятися по-новому». Природно, що країни – світові лідери, обтяжені значною кількістю ядерної зброї, прагнуть, незважаючи на всі наявні об'єктивні складнощі, саме «домовитися». Але це аж ніяк не скасовує їхньої активності щодо гонки озброєнь і прагнення бути готовими до всього. Сучасна Україна знаходиться в центрі глобалізаційних війн і геополітичних ігор супердержав. Зовнішні та внутрішні загрози безпеці України визначаються поєднанням низки факторів, об'єктивно пов'язаних із ескалацією міжнародної напруженості, зумовленої глобальними структурними зрушеннями, які опосередковують зміну зовнішніх орієнтирів. Суб'єктивні – коряться в стратегічних помилках проведеної в Україні протягом останніх десятиліть макроекономічної політики, які роблять її вкрай залежною від зовнішньої кон'юнктури і прирікають на колонізацію іноземним капіталом. Якщо й далі слідувати цій політиці, то це означає бути розчавленими в лещатах гегемонії наддержав, які прагнуть зберегти або завоювати глобальне лідерство за рахунок своїх старих васалів або нових колоній на пострадянському просторі. Має місце гостра конкурентна війна для використання ресурсів Старого Світу з вигодою для себе. І в цьому плані Україна перетворилася на плацдарм для розгортання світової гібридної війни, що ведеться супердержавами з метою утримати світове лідерство в конкуренції з Китаєм, що наростає.

Стикаючись із перенакопиченням капіталу у фінансових пірамідах і застарілих виробництвах, а також із утратою ринків збуту своєї продукції й зниженням частки долара в міжнародних транзакціях, наддержави, намагаючись установити контроль над територіями, багатими запасами вуглеводнів, прагнуть утримати лідерство за рахунок ослаблення як конкурентів, так іноді й партнерів. Світові лідери прагнуть домогтися стратегічної переваги в управлінні поставками вуглеводнів та інших критично значущих природних ресурсів, а контроль над Європою, Японією та Пів-

денню Коресю забезпечує домінування у створенні нових знань і розробці передових технологій.

Відзначимо, що для сьогодення характерна «глобальна турбулентність» і «безпрецедентна невизначеність». Це зумовлено організацією хаотизації в усіх сферах суспільної системи за допомогою впровадження вірусів-інноваторів. Мета вірусів – «переформатування» системи за допомогою впливу на ціннісну систему, що забезпечує цілісність суспільства. Держава, володіючи системними властивостями, може забезпечити свою цілісність за допомогою «нерозкладного соціального блага», простіше кажучи, дій і цілей, спрямованих на збереження цілісності й досягнення загального блага. Метою ж технологій зовнішнього управління якраз є активне насадження неоліберальних індивідуалістичних цінностей як єдино можливих, що неминує призводить до атомізації суспільства і втрати ним своїх системних якостей. Після «переформатування» суспільної свідомості дається команда на початок дій. Посилюється хаотизація системи, потім укидається мета на повалення чинної влади. Далі люди, борючись із владою, фактично починають цілеспрямовано руйнувати свою державність. Після досягнення результату – державного перевороту – хаотичну систему вертають у стаціонарний стан. Відбувається поступова втрата суверенітету або лавиноподібне руйнування суспільно-політичної системи країни. Уламки відновлюють, після чого вони переходять під управління зовнішніх партнерів. Після цього нестійка система в силу своєї природи прогресує в бік тимчасової стабільності, але вже із заданими ззовні параметрами розвитку й контролювана зовнішнім управлінням. Особливістю технологій зовнішнього управління, як і будь-яких маніпулятивних технологій, є отримання односторонніх переваг, але так, щоб в адресата зберігалася ілюзія самостійності прийнятих ним рішень. Існують різні моделі та принципи таких технологій: реформування системи, принцип резонансного впливу, принцип дії синхронізації, застосування інформаційних технологій [3].

Досвід організації глобальних проектів переформатування свідчить про сплеск у такі періоди соціально-політичної напруженості у світі. Характерним для них є демонізація політичних лідерів, країн і організацій, які розглядаються головними винуватцями того, що відбувається, а проведеними ними самостійну зовнішню політику розглядають як ключову загрозу миру. Робляться спроби геополітиків відродити традиційні англосаксонські схеми глобального домінування за рахунок ослаблення й розвалу самостійних держав, а також установлення контролю над трансконтинентальними комунікаціями.

Поки можна спостерігати розшарування провідних країн світу за глибиною кризи, і найбільший збиток несуть країни з відкритими фінансовими системами. Країни з автономними фінансовими системами та ємним внутрішнім ринком краще захищені від усякого роду зовнішніх атак і продовжують зростати, збільшуючи свою політико-економічну вагу.

Формування глобальних регулювальних інститутів, здатних приборкати турбулентність на світових фінансових ринках і уповноважених на прийняття універсальних глобальних правил для життєдіяльності й економічної активності соціальних суб'єктів, – ось що необхідно для виходу на оптимістичний сценарій подальшого розвитку світової спільноти. Такий сценарій передбачає відповідальність менеджерів, обмеження корпоративного та регіонального егоїзму. У будь-якому випадку соціально-економічне піднесення виникає на новій технологічній основі з новими виробничими можливостями та якісно новими споживчими перевагами. В основі нового (шостого) технологічного укладу лежить комплекс нано-, інформаційно-комунікаційних і біотехнологій. І хоча основна сфера їх застосування – охорона здоров'я, освіта й наука, вони лише побічно пов'язані з виробництвом військової техніки, збільшення оборонних витрат звично стає провідним способом державного стимулювання нового технологічного укладу. Необхід-

ність використання державного попиту для стимулювання зростання нового технологічного укладу змушує провідні ділові кола вдаватися до ескалації військово-політичної напруженості як основного способу збільшення державних закупівель передової техніки. Може, саме в цьому ракурсі варто розглядати причини розкручування маховика війни в Україні, яка є не метою, а інструментом для реалізації глобального завдання збереження домінуючого впливу наддержав у світі.

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо таке:

1. Науковий пошук субстанціональної основи нового світового порядку ведеться навколо феноменів глобалізації, кризи, інтересу й релігійно-етнічного чинника.

2. Ураховуючи, що філософія – сутність епохи, вираженої в поняттях (Гегель), будемо сподіватися, що осмислення проблеми нового світового порядку (як перспективи подальшого наукового пошуку) буде адекватним політико-економічним і соціально-духовним процесам сучасності.

Література

1. Дугин А. Геополитика постмодерна / А. Дугин. – М. : Амфора, 2007. – 384 с.
2. Желтов В. Геополитика мирового порядка / В. Желтов, М. Желтов. – М. : Флинта, 2014. – 444 с.
3. Зубкевич Л.А. Глобализация как способ перехода к новому качеству в общественном развитии / Л.А. Зубкевич // Вестник Пермского университета. – Пермь, 2015. – Вып. 1 (21). – С. 5–15.
4. Иноземцев Л.И. Контуры посткризисного мира / Л.И. Иноземцев // Россия в глобальной политике. – 2009. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://globalaffairs.ru/numbers/38/11949.html>.
5. Карадже Т.В. Теория хаоса и технологии внешнего управления / Т.В. Карадже // Власть. – 2015. – Вып. 7. – С. 41–44.
6. Kotkin J. The new world order / J. Kotkin // Newsweek (USA). – 2010 – September, 26.
7. Кремень В. Финансовый кризис – пролог нового мирового порядка? / В. Кремень, В. Ильин // День (Украина). – 2009. – № 105. – 23 июня.
8. Кривега Л.Д. Особенности становления нового мирового порядка / Л.Д. Кривега, К.В. Сухарева // Молодой ученый. – 2015. – № 8 (88). – С. 1232–1235.
9. Мирзаян Г. Почему Ливии не нужна демократия / Г. Мирзаян [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://expert.ru/2014/07/16/pochemu-livii-ne-nuzhna-demokratiya/>.
10. Назаров В.С. Мир и дух проектного капитализма / В.С. Назаров. – М. : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2014. – 56 с.
11. Назаров М.С. Загальні риси нової світової парадигми / М.С. Назаров // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 23–24 квітня 2015 року. – Суми : СумДУ, 2015. – С. 263–265.
12. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А.И. Уткин. – М. : Издатель Соловьев ; Алгоритм, 2001. – 480 с.
13. Шанхайская организация сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sectsc.org/RU/show.asp?id=91>.

Анотація

Зубов В.О. Переформатування світу: субстанційні засади. – Стаття.

У статті аналізуються основні підходи до розуміння субстанційних засад переформатування сучасного світу. Зазначається, що науковий пошук субстанціональної основи нового світового порядку ведеться навколо феноменів глобалізації, кризи, інтересу й релігійно-етнічного чинника. Необхідним для подальшого розвитку світової спільноти є формування глобальних регулювальних інститутів, здатних приборкати турбулентність на світових фінансових ринках і уповноважених на прийняття універсальних глобальних правил для життєдіяльності й економічної активності соціальних суб'єктів.

Ключові слова: світ, субстанція, новий світовий порядок, інтерес, глобалізація, криза.

Аннотация

Зубов В. А. Переформатирование мира: субстанциональные основы. – Статья.

В статье анализируются основные подходы к пониманию субстанциональных основ переформатирования современного мира. Отмечается, что научный поиск субстанциональной основы нового мирового порядка ведется вокруг феноменов глобализации, кризиса, интереса и религиозно-этнического фактора. Необходимым для дальнейшего развития мирового сообщества является формирование глобальных регулирующих институтов, способных обуздать турбулентность на мировых финансовых рынках и уполномоченных на принятие универсальных глобальных правил для жизнедеятельности и экономической активности социальных субъектов.

Ключевые слова: мир, субстанция, новый мировой порядок, интерес, глобализация, кризис.

Summary

Zubov V. O. Reformatting world: substantial basis. – Article.

Analyzes the main approaches to understanding the foundations of substantial reformatting of the contemporary world. It is noted that the scientific search for the substantial foundations of a new world order is being around the phenomena of globalization, the crisis, interest and religious and ethnic factors. Necessary for the further development of the world community is to create global regulatory institutions to curb the turbulence in global financial markets and authorized the adoption of universal global rules for life and economic activity of social actors.

Key words: world, substance, new world order, interest, globalization crisis.